

УКРАЇНА ТА ФІНЛЯНДІЯ НА ШЛЯХУ ДО ЗДОБУТТЯ ДЕРЖАВНОЇ НЕЗАЛЕЖНОСТІ В КОНТЕКСТІ ІМПЕРІАЛІСТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЇ

У статті здійснено історико-порівняльний аналіз процесів інкорпорації до складу Російської держави, перебування під її владою, боротьби за здобуття державної незалежності українського та фінляндського народів у контексті особливостей імперіалістичної політики Росії.

Ключові слова: державність, незалежність, політика, імперіалізм, експансіонізм.

Упродовж століть імперіалістична політика Росії була інтегральною складовою державного будівництва, спрямованою на завоювання нових територій, встановлення політичного й економічного контролю над іншими народами. Події останніх років свідчать, що епоха російської імперіалістичної експансії з розпадом СРСР у 1991 р. не скінчилася. Порушуючи міжнародне право, зневажаючи суверенність незалежних держав, сучасна Росія прагне відновлення імперії. Російський політолог Д. Орлов доводить, що після об'єднання країн колишнього СРСР Кремль має залучити до путінського проекту Євразійського союзу «Фінляндію, Чехію, Монголію, В'єтнам і Болгарію..., а також – Кубу і Венесуелу»¹. Ще радикальнішими є вимоги російських ультра націоналістів.

Чимало кризових процесів, що відбуваються на пострадянському просторі, а також у політичному середовищі європейських держав – колишніх сателітів СРСР, неможливо зрозуміти, якщо не враховувати, що Росія, як і раніше, є імперіалістичною державою. З огляду на це, пропонується тема статті набуває особливої актуальності та важливості насамперед для вчених, політичних і державних діячів пострадянських республік і деяких європейських країн, у т. ч. – Фінляндії.

Оскільки Росія була континентальною імперією, її експансія тривалий час розглядалась істориками передусім як процес «об'єднання та консолідації». Останнім часом дослідники все частіше звертають увагу на те, що імперіалізм – явище притаманне всій історії російської державності. Найґрунтовніше сутність російського імперіалізму, його вплив на інші народи, в тому числі – фінський і український, розкрито в збірці статей провідних істориків світу «Російський імперіалізм від Івана Великого до Революції»², англomовний варіант якої побачив світ у 1974 р. і 2000 р., а україномовний – у 2010 р.

Перша спроба порівняти історичний досвід боротьби українського та фінського народів за державну незалежність була здійснена ще в 2000 р.³. Мета нової історичної студії полягає у прагненні звернути увагу на невирішені раніше аспекти зазначеної проблеми: в контексті специфічних особливостей російської імперіалістичної політики здійснити історико-порівняльний аналіз тривалих процесів від інкорпорації України та Фінляндії до складу Російської держави до здобуття ними державної незалежності.

Серед народів, які опинилися в складі найбільшої в світі імперії були українці та фіни. Одним із найголовніших чинників історичного розвитку обох народів була відсутність у них власної державності. Проте, і фінський, і український народи не були антидержавницькими за своєю суттю. Так, українці, не задовольняючись існуючими на їх етнічній території моделями державного устрою, повставали проти антинародної політики державної влади, прагнучи створити самобутній суспільно-політичний устрій, який би відповідав споконвічним ідеалам народу. Фіни, перебуваючи тривалий час у складі Шведської держави, стали переконаними прихильниками європейської моделі суспільно-політичного устрою, зовсім не схожою з російською.

На початку XVI ст. північно-східні землі України потрапили до складу Московії, правителі якої претендували на ці території під приводом збирання «руської спадщини». Інша частина Лівобережної України була інкорпорована до складу Московського царства в ході Національ-

но-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої в середині XVII ст. Хоча Гетьманщина існувала на засадах автономії, створеної на традиціях українського самоврядування, Російська імперія, зорієнтована на принципи та практику абсолютизму, постійно обмежувала «надані» права і до кінця XVIII ст. зрештою повністю їх ліквідувала, перетворивши Лівобережну Україну в одну з провінцій єдиної держави. «Московія, перетворена на Російську імперію, маючи в розпорядженні кращі військові, політичні, адміністративні, культурні... сили, неблаганно накидала свої порядки Україні», – наголошує Г. Р. Гуттенбах⁴.

Отже, процес зародження та формування української національної державності не завершився створенням суверенної держави. Наприкінці XVIII ст. у результаті поділу Польщі до складу Російської імперії увійшла й Правобережна Україна. У XIX ст. будь-які автономістичні прояви в Україні розглядалися російським імперським урядом як «малоросійський сепаратизм» і переслідувалися. Як зазначає А. Міллер, трактуючи українців винятково як «малоросів», доводячи, що вони є однією з «гілок російського народу», імперська влада вважала своїм головним завданням «об'єднання малоросів, білорусів і великоросів у єдиній нації... за аналогією з консолідацією британської, французької, а згодом... німецької нації»⁵.

На відміну від українців, фіни увійшли до складу Російської імперії як «іногородці», які, за оцінкою В. Козлова, «були в правовому відношенні й за формою адміністративного управління поставлені в особливе становище»⁶.

Московські правителі здавна зазіхали на південні фінські землі, які раніше входили до складу Київської держави, а згодом стали складовою частиною Швеції. Москва прирівнювала їх до територій, захоплених іншими державами, які з огляду на воєнно-стратегічні інтереси могли бути «відвойовані». Після перемоги над шведами й українцями в Полтавській битві 1709 р., війська Петра I захопили частину Карелії та Выборгського краю. Єлизавета I у Маніфесті до жителів Фінляндії (1742) заявила, що Росія не прагне завойовувати їхні землі, але, могла б підтримати своїм військом їхні дії щодо відокремлення від Швеції й утворення самостійної держави⁷. Згідно з Абоьським мирним трактатом (1743), який закінчив російсько-шведську війну, до Росії відійшли вся Выборгська і частина Савонлінської губерній, утворивши так звану «російську Фінляндію». Катерина II також підбурювала фінів, обіцяючи допомогу Росії в справі відокремлення від Швеції, скликання установчого сейму для проголошення незалежності Фінляндії⁸. Остаточо Фінляндія була завойована у ході російсько-шведської війни 1808–1809 рр. Згідно з Фрідріхсгамським договором, укладеним у вересні 1809 р., Швеція відмовилася від Фінляндії. Характерно, що, як наголошує О. Юссіла, ще до його підписання «завойовник встановлював контакт зі своїми новими підданими, підтверджуючи їхні колишні закони і права та приймаючи від них присягу на вірність»⁹. У березні 1809 р. Олександр I заявив, що Фінляндії надається статус Великого князівства, де залишаються незмінними «релігія, споконвічні закони, права і привілеї». Царський маніфест мав «характер гарантій традиційної станової автономії та привілеїв, подібно як зберегли колишні російські царі українським козакам або ж балтійським німцям», – зазначає А. Каппелер. Учений вважає, що «фіни досягли цілковитої автономії на всій території», а Велике князівство Фінляндське (далі – ВКФ) за свої статусом «було найближчим до української Гетьманщини другої половини 17 ст.»¹⁰.

Фінляндія була інкорпорована до складу Російської імперії на значно сприятливіших для неї умовах, ніж Україна. Вона також не могла здійснювати самостійну зовнішню політику, але на її території діяли власна адміністрація, не підзвітна імперським міністерствам, власне законодавство, яке не мало нічого спільного з російським. ВКФ мало свій законодавчий орган (Сейм) власний уряд (Сенат). Призначений імператором генерал-губернатор Фінляндії, не мав права призупиняти виконання постанов Сенату. Царський радник М. Сперанський у 1810 р. наголошував: «Фінляндія є держава, а не губернія»¹¹. На рубежі 1830–1840-х рр. І. Вассер висунув ідею, згідно з якою в 1809 р. Фінляндія уклала сепаратний мир з Росією і стала таким чином «окремою державою» з власними устроєм і формою правління. Згодом Й. Нордстрем юридично обґрунтував цю ідею, довівши, що Фінляндія – автономна держава, яка перебуває у реальній унії з Росією. У 1860-ті рр. ця теза набула загального визнання у Фінляндії¹². Факт усвідомлення фінами існування власної державності мав суттєве значення для подальшого розвитку політичної та економічної самостійності країни. Натомість офіційний С.-Петербург, надавши автономні права Фінляндії, був переконаний, що вона міцно закріплена в межах імперії, а забезпечення лояльного ставлення фінів зміцнює її стратегічно важливий північно-західний кордон і створює своєрідний буфер від Швеції.

Загалом правильне визначення становища народів царської Росії у відомому саркастично-афористичному вислові Т. Шевченка: «Од молдованина до фінна на всіх язиках все мовчить,

бо благоденствує!»¹³ – насправді не відображало дійсного становища фінського суспільства в імперії. Після ганебної поразки Росії в Кримській війні та початку ліберальних реформ фіни почали переорієнтовуватися на західноєвропейську цивілізацію, взявши курс на здобуття незалежності, відстоюючи та розширюючи своє право на самоврядування. Депутати Сейму, кваліфікуючи у своїх виступах Фінляндію не інакше як «державу», приймали законодавство, яке виводило країну на «особливий» шлях розвитку. У 1860 р. у Фінляндії запровадили власну грошову одиницю – марку. Сенат одержав право укладати зовнішні позики, регулювати зовнішньоторговельний обіг з іноземними державами та Росією на основі власних митних тарифів. У 1878 р. було створено фінські стрілецькі батальйони, які мали власний статут і не підпорядковувались імперському міністру¹⁴. Зрештою в 1894 р. фіни навіть відмовилися присягати на вірність Миколі II, доки той не видав Маніфест про збереження фінляндського самоуправління¹⁵.

З огляду на традиційну імперську політику російського самодержавства, особливо на тлі українського минулого, історичний досвід Фінляндії виглядає унікальним. Адже, перебуваючи в складі Росії, Україна, на відміну від Фінляндії, вже наприкінці XVIII ст. повністю втратила свої автономні права; відбувався процес добровільно-примусової міграції, насильницьких русифікації й асиміляції українського населення, яке навіть не мріяло створювати незалежну від Росії державу. Натомість фіни твердо знали чого хотіли і впевнено прямували до головної мети – здобуття державної незалежності. М. Бородкін наголошує, що, починаючи з 1860-х рр. Фінляндія швидко «пішла до обособленості в усіх виявах життя і почала створювати в теорії й на практиці свою окрему державність», що фіни наполегливо «розширювали рамки свого місцевого самоуправління до рівня особливої державності», діяли так, щоб «не залишалось сумніву в фінляндській державності»¹⁶.

Р. М. Геттон цілком правомірно твердить, що «до русифікаційних заходів 1890-х рр. Фінляндія не відчувала проявів російського імперіалізму та грубого втручання в її внутрішні справи»¹⁷. Однак, на рубежі XIX–XX ст. перед Фінляндією виникла загроза втрати тих переваг, які вона мала, порівняно з Україною. Прагнення фінів створити незалежну державу наштовхнулося на амбіції імперського уряду, який намагався змусити Фінляндію стати на шлях «найтіснішого єднання» з іншими частинами «єдиної та неподільної» Російської держави. Наступ на її автономію особливо посилювався після призначення в 1898 р. генерал-губернатором Фінляндії палкого прихильника русифікаторської політики М. Бобрикова. Царський Маніфест від 15 лютого¹⁸ 1899 р. визнав Фінляндію «особливим автономним краєм» у складі Російської імперії, але передбачав перепідпорядкування фінляндського законодавства загальнодержавному¹⁹. Вважається, що саме з цієї події бере початок «перший період гноблення» Фінляндії Російською імперією. 20 червня 1900 р. новий царський маніфест оголосив про поетапне запровадження російської мови в адміністративне діловодство ВКФ, а 12 липня 1901 р. було затверджено Статут про військову повинність у Фінляндії. Різке посилення імперського тиску викликало серед фінів небезпідставні побоювання щодо повної ліквідації автономії, призвело до піднесення національного руху, кампанії масової громадянської непокори, бойкотування призову на військову службу. Вже в 1899 р. Сейм проголосив протест проти імперської політики уряду Росії, вперше відкрито обґрунтувавши «державні» права Фінляндії й розповсюдивши відповідну заяву в Європі²⁰.

За цих умов М. Бобриков домігся для себе надзвичайних повноважень: згідно з інструкцією від 26 березня 1903 р. генерал-губернатор оголошувався вищим представником державної влади у Фінляндії, головою Сенату, наділявся вищою поліцейською владою тощо. 2 квітня 1903 р. була прийнята імператорська «постанова про заходи щодо охорони у Фінляндії державного порядку і громадянського спокою», за якою у ВКФ запроваджувався надзвичайний стан. На ці заходи фіни відповіли вбивством у червні 1904 р. самого М. Бобрикова.

Під час революції маніфест 1899 р. було скасовано, але після її поразки, у жовтні 1907 р., – створено Особливу раду в справах Фінляндії, покликану підготувати законопроекти, спрямовані на ліквідацію її автономії. У червні 1910 р. Микола II затвердив закон, який визначав сферу дії загальноімперського законодавства на території Фінляндії. Сейму відводилася роль лише дорадчого органу. Закон 1912 р. був покликаний сприяти поступовому заміщенню національно свідомих фінляндських чиновників російськими бюрократами. Зрештою у вересні 1914 р. цар схвалив програму подальшого наступу імперії на автономні права Фінляндії²¹. Проте, її здійсненню завадила Перша світова війна.

І все ж, наступ імперського уряду на фінляндську автономію мав скоріше позитивний, ніж негативний вплив на процес зародження основ національної державності. Адже, здійснені

часткові заходи викликали вкрай негативну реакцію фінського суспільства, що сприяло зростанню його національної свідомості й посиленню бажання відокремитися від імперії.

Наприкінці XIX – на початку XX ст. в українському політичному русі робилися заяви про необхідність здобуття самостійності, але загалом домінувала автономістсько-федералістська ідея. У революційний 1917 рік українське суспільство вступало, не маючи жодних ознак власної державності й навіть не мріючи про створення самостійної держави. Натомість фінське суспільство постало як політично свідомо нація готова до трансформації свого «особливого» устрою в незалежну національну державу. Ці обставини обумовили відповідно різні наслідки для України та Фінляндії після Лютневої (згідно з фінською історичною традицією – Березневої) революції 1917 р. в Росії, яка загалом була переломним етапом в історичному розвитку як фінів, так і українців.

У березні 1917 р. було створено Українську Центральну раду (далі – УЦР), яка прагнула запровадити національно-територіальну автономію України. Згодом виник її виконавчий орган – Генеральний секретаріат, покликаний виконувати функції уряду. Проте Тимчасовий уряд змусив УЦР відмовитися від спроб «самочинного здійснення» автономії України до скликання Установчих зборів. Після Жовтневого більшовицького перевороту УЦР ухвалила III Універсал, який проголосив створення Української Народної Республіки (далі – УНР). Це була визначна історична подія, яка знаменувала зародження української національної державності. Однак тоді ще УЦР, хоча й не визнавала більшовицький уряд – Раду народних комісарів (далі – РНК), але сподівалася на об'єднання з небільшовицькою «федеративною республікою Російською». Натомість вона недостатньо дбала про захист молоді держави, про консолідацію українських сил навколо державницької ідеї, не змогла уникнути конфлікту з більшовиками, який переріс у російсько-українську війну. До того ж, український національний рух, на відміну від фінського національного руху, не був антиросійським. «... Український націоналізм, який передусім і головним чином спирався на почуття ворожості до Росії, не особливо привертав увагу селянства», яке «становило не лише величезну більшість населення, але й єдину його частину...», – підкреслює Е. Карп²². Проросійські настрої українського суспільства обумовлювали його пасивність у протистоянні з російським імперіалізмом, який тепер виступав під новими, популістськими гаслами.

Більшовицький Петроград не уявляв собі остаточної перемоги без України. 17 грудня РНК надіслав УЦР ультиматум, в якому визнавалася УНР і «її право зовсім відокремитися від Росії», але не визнавалася УЦР як представник українського народу. Створивши у Харкові альтернативний уряд і проголосивши встановлення радянської влади в Україні, червоногвардійські війська почали наступ і згодом окупували значну частину української території. За цих умов УЦР прийняла IV Універсал, який проголосив Україну незалежною державою.

Ставлення Тимчасового уряду до Фінляндії було особливим. 20 березня 1917 р. він видав Маніфест про відновлення конституції ВКФ, який скасовував обмеження фінського законодавства. Було скликано на сесію депутатів парламенту, а також – оновлено Сенат. І все ж, залишаючись прихильником «єдиної та неподільної» Росії, новий уряд заявив, що до Установчих зборів у Фінляндії зберігатиметься статус-кво.

Натомість, фінські вимоги були значно радикальнішими, ніж українські. Серед парламентарів домінувала точка зору, згідно з якою після зречення російського царя єдиним законним носієм верховної влади в країні має бути Сейм. «Весь розвиток нашого народу, його вся бувальщина і історія є живим свідоцтвом того, що фінський народ дозрів з бігом часу до повної самостійності...», – наголошував прем'єр-міністр Фінляндії О. Токой у промові перед парламентом 20 квітня. – Я певний того, що право самовизначення фінляндського народу та початок його самостійності стоять на міцному ґрунті. Нашим обов'язком є розвивати цю основу непохитно і послідовно в тому напрямі, щоб вже в недалекому майбутньому самостійність Фінляндії була цілком забезпечена»²³.

18 липня Сейм схвалив закон про верховну владу, який проголосив перехід законодавчої й виконавчої влади (за винятком зовнішніх відносин і військових справ) на території Фінляндії до парламенту. Це викликало рішучий спротив Тимчасового уряду, за розпорядженням якого 31 липня будівля бунтівного парламенту була оточена російськими військами, Сейм розпущено і призначено нові вибори. На виборах 2 жовтня 1917 р. переконливу перемогу здобули буржуазні партії, які прагнули якомога швидше відокремити Фінляндію від Росії і забезпечити міжнародне визнання державної незалежності. Нові керівники Фінляндії, як і лідери УЦР, вважали, що влада більшовиків є незаконною і не розповсюджується на територію їхньої країни. Натомість фінська влада, на відміну від української, за цих умов діяла швидко й рішуче. 15

листопада Сейм прийняв постанову про переобрання на себе верховної влади, що означало розрив державних зв'язків між Фінляндією та Росією. 4 грудня новий уряд подав до парламенту заяву, яка увійшла в історію як Декларація незалежності Фінляндії. Зрештою, на відміну від членів УЦР, які вдовольнилися проголошенням автономії УНР у складі Російської федерації, депутати Сейму 6 грудня проголосили Фінляндію незалежною державою. Лише неготовність країн Заходу визнавати незалежність Фінляндії раніше за Росію, змусила Сенат звернутися до офіційного Петрограда.

На відміну від України, визнання РНК незалежності Фінляндії не супроводжувалось ультиматумом, який зводив це визнання нанівець. 31 грудня 1917 р. РНК схвалив постанову про визнання державної незалежності Фінляндської республіки²⁴. В. Ленін змушений був особисто вручити текст постанови прем'єр-міністру Фінляндії П. Свінгювюду. 4 січня 1918 р. рішення РНК схвалив ВЦВК, а 28 січня 1918 р. – III Всеросійський з'їзд Рад²⁵.

Визнання незалежності Фінляндії обумовлювалося не прагненням більшовиків реалізувати задекларовану національну політику, а обставинами, які змушували їх діяти саме таким чином. «Зрозуміло, що тут не йшлося про благородство мотивів Леніна або про «подарунок народу Фінляндії», – наголошує С. Гентіля. – Хоча в декларованому більшовиками праві націй на самовизначення містилась обіцянка надати право виходу зі складу Росії, мета ленінської національної політики аж ніяк не полягала у створенні малих незалежних держав»²⁶.

Вже за перший тиждень січня 1918 р. незалежність Фінляндії визнали Франція, Швеція, Німеччина, Греція, Норвегія, Данія, Швейцарія та Австро-Угорщина²⁷, тобто, як нейтральні, так і воюючі між собою держави. Натомість УНР була офіційно визнана лише державами Четвертого союзу, з якими 9 лютого 1918 р. вона уклала сепаратний мирний договір.

Єдиною загальноросійською політичною партією, яка в 1917 р. виступала за надання незалежності Україні та Фінляндії, була РСДРП(б). Її лідер В. Ленін називав Російську імперію «тюрмою народів», однак прихід більшовиків до влади не ліквідував, а лише трансформував російський імперіалізм, перетворивши його з самодержавного в комуністичний. Як зазначає М. Ван Херпен, «новим стало тільки те, що для своїх імперіалістичних амбіцій Росія почала використовувати міжнародний комуністичний рух»²⁸. Розглядаючи власну революційну боротьбу в світовому контексті, більшовики сприймали Жовтневий державний переворот 1917 р. як прелюдію світової революції. «Проблема світової революції, або всесвітньої боротьби комунізму за владу, і використання влади з метою досягнення кардинальних змін людини і суспільства, – стверджує К. Маккензі, – є наріжним каменем всієї комуністичної теорії»²⁹. Проголошуючи «пролетарську революцію» в Росії єдино правильним шляхом для трудящих усього світу, більшовики прагнули виконати свою «інтернаціональну місію». З огляду на значний революційний потенціал неросійських народів, які прагнули незалежності, В. Ленін сприймав їх як потенційних союзників у боротьбі проти Російської держави. Декларуючи право всіх народів Росії «на вільне самовизначення аж до відокремлення і утворення окремої держави», він насправді не бажав появи нових незалежних держав. Тимчасове «вільне відокремлення», за планом В. Леніна, передбачало в майбутньому «вільне об'єднання» різних народів у радянську соціалістичну державу. Декларативне гасло національного самовизначення істотно полегшувало РСДРП(б) захоплення й утримання влади.

М. Маля наголошує, що після приходу до влади більшовиків найбільше ждали незалежності саме Україна та Фінляндія: «Шлях проторили Велике Князівство Фінляндії на півночі та Українська Центральна Рада у Києві»³⁰. Дійсно, Жовтневий більшовицький переворот став важливою віхою на шляху до незалежності України та Фінляндії, але саме їм і довелося випробувати на собі більшовицьке «самовизначення» на практиці. Незважаючи на заяви лідерів РСДРП(б) про право України та Фінляндії на самовизначення, опинившись біля керма влади в Росії, вони прагнули втримати їх у межах свого впливу. Сприймаючи принцип самовизначення як право лише для трудових мас певної нації, більшовицьке керівництво однаково негативно ставилось як до української, так і до фінської буржуазії. На засіданні ВЦВК 4 січня 1918 р., де обговорювалось питання про надання незалежності Фінляндії, нарком з національних питань Й. Сталін заявив, що фактично РНК «дала свободу всупереч своїй волі не народу, не представникам пролетаріату Фінляндії, а фінляндській буржуазії, яка дивним збігом обставин захопила владу і отримала незалежність із рук соціалістів Росії». Нарком кваліфікував це як «трагедію фінського пролетаріату», звинувачуючи соціал-демократів у «нерішучості й незрозумілій полохливості», закликаючи їх «самим взяти владу і вирвати з рук фінської буржуазії свою незалежність»³¹. В. Ленін і Л. Троцький, вважаючи курс на державну незалежність виявом контрреволюційності, також переконували фінських соціалістів у необхід-

ності здійснити «власну революцію». Зрештою, підштовхувані Петроградом соціал-демократи Фінляндії 27 січня 1918 р. почали повстання, в результаті якого південна частина країни опинилася під контролем Червоної гвардії. Законному урядові Фінляндії вдалося втримати владу в північних і центральних районах країни. Почалася жорстока й кривава міжусобна війна, під час якої заколотникам допомагало 42-тисячне російське військо. Не розриваючи відносини з легітимним урядом Фінляндії, РНК заявив про визнання «робітничого» уряду, який прагнув повалити «буржуазний» уряд. Петроград проголосив Обласний комітет депутатів армії, флоту та робітників Фінляндії носієм російської влади у Фінляндії³². 1 березня 1918 р. було укладено «договір про дружбу і братерство» між РСФРР і «Фінляндською Соціалістичною Робітничою Республікою»³³.

На рубежі 1917–1918 рр. Фінляндія й Україна зробили однаковий зовнішньополітичний вибір – на користь Німеччини. Через інтервенцію російських військ в Україні та Фінляндії національні уряди обох держав були змушені запросити на допомогу німецькі війська. За їх сприяння було повалено проросійські режими й відновлено законну владу, що відіграло суттєву роль у процесі зародження української та фінляндської державності. Обидві держави уклали з Німеччиною угоди, які передбачали тісне співробітництво й підтримку в протистоянні з Росією. Згідно зі ст. VI Брестського мирного договору від 3 березня 1918 р. Росія зобов'язувалася вивести з України та Фінляндії «російські війська і російську Червону гвардію»³⁴. Оскільки співробітництво Фінляндії з Німеччиною не вплинуло на хід воєнних дій, всі великі держави поблажливо поставилися до цього вибору й одна за одною визнали її незалежність. Натомість Україна, яку в Лондоні та Парижі сприймали як «невоюючого союзника» Центральних держав, так і не змогла позбутися клейма «зрадника Антанти».

У подальшому шляхи фінської й української національної державності виявилися різними. Після розгону УЦР за умов жорсткого протистояння в Україні створювалися нові державні утворення – Українська Держава гетьмана П. Скоропадського, УНР доби Директорії, Західно-Українська Народна Республіка і Українська Соціалістична Радянська Республіка, яка зрештою й встановила в Україні окупаційний режим. Будучи за своєю суттю не національною, а прорадянською і проросійською, УСРР у грудні 1922 р. увійшла до складу СРСР, де хоча і являла собою чітко окреслене національне і територіальне ціле, але не була незалежною державою. На відміну від України, Фінляндії вдалося порівняно швидко припинити міжусобну війну і цим зберегти й закріпити національну державність. У жовтні 1920 р. вона підписала мирний договір з РСФРР, яка підтвердила визнання незалежності свого північного сусіда, а в грудні – стала членом Ліги Націй.

Отже, незважаючи на певну схожість подій 1917–1918 рр. в Україні та Фінляндії, аналіз суспільно-політичного процесу в цих країнах дає змогу виділити відмінні чинники, які обумовили неоднакову долю національної державності. По-перше, різним було ставлення народних мас до створення національної держави. Якщо Декларація незалежності Фінляндії спиралася на довгоочікувані бажання більшості фінського народу, то III і IV Універсали УЦР були актами породженими скоріше зовнішніми чинниками, ніж внутрішньою готовністю українців до самостійного державницького життя. По-друге, різною була позиція провідних політичних сил обох країн. Фінські соціал-демократи, здійснюючи спробу державного перевороту, домагалися незалежності для своєї країни. Натомість українські соціалісти до останнього сподівалися на реалізацію застарілої автономістської ідеї, доки територія України не була окупована військами «омріяної метрополії». По-третє, різним було ставлення нової влади Росії до створення обох незалежних держав. Більшовицькі лідери змушені були змиритися з втратою Фінляндії, сподіваючись, що зрештою вона таки стане «робітничою республікою», але вони навіть не припускали думки, що можуть, навіть на короткий час, втратити Україну. За цих умов, прагнення Петрограда негайно вирішити «українське питання» об'єктивно збільшувало шанси Фінляндії щодо захисту своєї незалежності.

Таким чином, на прикладі Фінляндії й України чітко простежується спадкоємність російського імперіалізму, який, незважаючи на відмінність форм і особливості зовнішньополітичної експансії, був незмінним, як у царській, так і в радянській Росії: застосування військової сили з метою встановлення політичного й економічного контролю. Разом із тим, наслідки боротьби обох країн за незалежність з імперіалістичним режимом були прямо протилежними, що спонукає в перспективі до ґрунтовнішого історичного аналізу, відповідно, негативного (на прикладі України) і позитивного (на прикладі Фінляндії) досвіду боротьби за незалежність з імперіалістичним російським режимом.

- ¹ Moscow Fleshes Out «Eurasian Union» Plans, «Eur Activ», 17 листопада 2011.
- ² Російський імперіалізм / Пер. з англ. – К., 2010. – 395 с.
- ³ Пивовар С., Слюсаренко А. До проблеми зародження національної державності в Україні та Фінляндії (спроба історико-порівняльного аналізу) // Етнічна історія народів Європи: Збір. наук. праць. – Вип. 5. – К., 2000. – С. 43–47.
- ⁴ Гуттенбах Г. Р. Україна і московська експансія // Російський імперіалізм... – С. 182.
- ⁵ Міллер А. Політика Росії щодо України до 1917 року // Україна між самовизначенням та окупацією: 1917–1922 роки / В. Дорнік та ін. ; пер. з нім. – К., 2015. – С. 320.
- ⁶ Козлов В. И. Национальности СССР (Этнодемографический обзор). – М., 1975. – С. 44.
- ⁷ Боот-Хольмберг Ц. Роль предательства в борьбе за Финляндию: Пер со швед. – Петроград, 1917. – С. 158.
- ⁸ Див.: Глинский Б. Б. Великодушное покорение // Исторический вестник. – 1890. – Апр. – Т. XL. – С. 185.
- ⁹ Юссіла О. Фінляндія – Велике князівство у складі Російської імперії 1809–1917 // Від Великого Князівства до сучасної держави: Політична історія Фінляндії від 1809 р.: Пер. з фін. / О. Юссіла, С. Гентіля, Ю. Неваківі. – К., 2002. – С. 19.
- ¹⁰ Каппелер А. Росія як поліетнічна імперія: Виникнення. Історія. Розпад / Пер. з німець. – Львів, 2005. – С. 79.
- ¹¹ Цит. за: Берендтс Э. Н. По поводу воззваний иностранных учёных относительно прав Финляндии. – СПб., 1910. – С. 19.
- ¹² Юссіла О. Фінляндія – Велике князівство у складі Російської імперії 1809–1917 // Від Великого Князівства до сучасної держави... – С. 26–27, 49–50.
- ¹³ Шевченко Т. Г. Кавказ // Повне зібрання творів: У 12 т. – К., 1989. – Т. 1. – С. 247–248.
- ¹⁴ Национальная политика России: история и современность. – М., 1997. – С. 73.
- ¹⁵ Бородкин М. Из новейшей истории Финляндии. Время управления Н. И. Бобрикова. – СПб., 1905. – С. 15, 60; Национальная политика России... – С. 73.
- ¹⁶ Бородкин М. Из новейшей истории Финляндии. – С. 15, 27.
- ¹⁷ Раґнгільд Марі Геттон. Росія і Балтійське море // Російський імперіалізм... – С. 119.
- ¹⁸ Дати подаються за новим стилем.
- ¹⁹ Берендтс Э. Н. По поводу воззваний... – С. 31 – 32.
- ²⁰ Бородкин М. Из новейшей истории Финляндии. – С. 38.
- ²¹ Национальная политика России... – С. 76, 77.
- ²² Карр Э. История Советской России. Кн. 1: Том 1 и 2. Большевицкая революция. 1917–1923. Пер. с англ. – М., 1990. – С. 236–237.
- ²³ Цит. за: Гуммерус Г. Самостійна Фінляндія. – К., 1918. – С. 5–6.
- ²⁴ Див.: Історія СРСР: Збірник документів і матеріалів (1917–1991) / упоряд. С. Ф. Пивовар. – К., 2017. – С. 29.
- ²⁵ История внешней политики СССР. 1917–1985 гг. – В 2-х тт. – Т. 1 (1917–1945 гг.). – М., 1986. – С. 37.
- ²⁶ Гентіля С. Від здобуття незалежності до кінця війни-продовження 1917–1944 // Юссіла О. та ін. Від Великого Князівства до сучасної держави... – С. 116.
- ²⁷ Валь Э. Г. Война белых и красных в Финляндии в 1918. – Таллин, 1936. – С. 35.
- ²⁸ Херпен М. Х. Ван. Війни Путіна, Чечня, Грузія, Україна: незасвоєні уроки минулого. – Харків, 2015. – С. 86.
- ²⁹ Маккензи К. Коминтерн и мировая революция. 1919–1943 / Пер. с англ. – М., 2008. – С. 9.
- ³⁰ Маля М. Радянська трагедія: історія соціалізму в Росії 1917–1991 / Пер. з англ. – К., 2000. – С. 122.
- ³¹ Сталін Й. В. Про незалежність Фінляндії // Твори. – Т. 4. – К., 1948. – С. 22–24, 26–27.
- ³² Гентіля С. Від здобуття незалежності до кінця війни-продовження 1917–1944 // Юссіла О. та ін. Від Великого Князівства до сучасної держави... – С. 118.
- ³³ Ключников Ю., Сабанин А. Международная политика новейшего времени в договорах, нотах и декларациях. – Ч. II. – От империалистической войны до снятия блокады с Советской России. – М., 1926. – С. 121.

³⁴ Мирный договор между Россией, с одной стороны, и Германией, Австро-Венгрией, Болгарией и Турцией – с другой // Уиллер-Беннет Дж. Брестский мир. Победы и поражения советской дипломатии / Пер. с англ. – М., 2009. – С. 367.

В статье осуществлен историко-сравнительный анализ процессов инкорпорации в состав Российского государства, пребывания под его властью, борьбы за получение государственной независимости украинского и финляндского народов в контексте особенностей империалистической политики России.

Ключевые слова: государственность, независимость, политика, империализм, экспансионизм.

The article deals with the historical and comparative analysis of the incorporation processes into the Russian state, the residence under its authority, the struggle for gaining state independence of the Ukrainian and Finnish peoples in the context of the peculiarities of Russia's imperialist policy.

Keywords: statehood, independence, politics, imperialism, expansionism.